

Thomas de Bruijn, Peter-Arno Coppen, Barbara Snel, Maarten Timmermans, Ricardo Walinski & Nienke Wassenberg

DOT Nederlands, Radboud Docenten Academie

Contact: DOT.Nederlands@gmail.com

Een activerende didactiek voor taalbeschouwing

1. Inleiding

Een jaar geleden tekenden wij, met tien enthousiaste docenten Nederlands, in op een docentontwikkelteam (DOT) van de Radboud Docenten Academie dat als onderwerp ‘Nederlandse taalkunde’ had. De helft van ons richtte zich op het grammaticaonderwijs, omdat we niet tevreden waren over de manier waarop dat in de bestaande lesmethodes wordt behandeld. De huidige didactiek heeft te weinig betekenis voor de leerlingen, is niet aansprekend en is onvoldoende taalkundig en didactisch onderbouwd. Na een jaar ontwikkelen ligt er een conceptversie voor een nieuwe didactiek die wél

het taalgevoel van leerlingen aanspreekt, activerende werkvormen bezit en die tegelijkertijd taalkundig onderbouwd is en de traditionele terminologie in ere houdt.

In de bestaande lesmethodes wordt grammatica in het algemeen behandeld aan de hand van de zogenaamde ‘ezelsbruggetjesdidactiek’. Leerlingen leren het naamwoordelijk gezegde bijvoorbeeld aan de hand van een rijtje koppelwerkwoorden. Dat zorgt voor meerdere problemen. Zo bevat de zin *De zon schijnt* weliswaar een werkwoord uit het welbekende rijtje, maar toch hebben we hier te maken met een werkwoordelijk gezegde. Aan de andere kant bevat de zin *Ik raak vermoeid* wel een naamwoordelijk gezegde, ook al maakt *raaken* geen deel uit van het rijtje koppelwerkwoorden dat de leerlingen leren. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de ezelsbruggetjesdidactiek lang niet altijd tot de juiste oplossing leidt (Coppen 2010).

Daarnaast ontkent de traditionele didactiek dat grammaticale analyse een *messy problem* is (Coppen 2010). Ondanks het feit dat er een stappenplan is, loopt een leerling die gebruikmaakt van vuistregels en ezelsbruggetjes regelmatig vast. En hij raakt al helemaal in de war als er geen eenduidige ontleding mogelijk is. In zinnen uit alledaags taalgebruik zijn regelmatig meerdere ontledingen te verdedigen en dat zijn nu juist de interessante gevallen. In de methodes komt dat soort zinnen niet of nauwelijks voor. Daardoor blijven de methodes beperkt tot de oninteressante zinnen die niet realistisch zijn, en blijven de realistische maar interessante zinnen buiten beeld.

Ten slotte is er in de huidige grammaticadidactiek vooral aandacht voor de vorm en nauwelijks voor de betekenis. Daardoor lijkt het voor leerlingen alsof een zin niet meer is dan een verzameling woorden die abstract bekeken moet worden. Dat is natuurlijk niet zo: elke zin is eigenlijk een weergave van een bepaalde voorstelling (Balk-Smit Duyzentkunst 1994). Die voorstelling is tastbaarder dan de zin op papier die de leerling moet ontleden. Er zijn dan ook aanwijzingen dat grammaticaonderwijs waarin aandacht is voor de betekenis van een uiting – het zogenaamde semantisch grammaticaonderwijs – positieve effecten heeft op de grammaticale vaardigheden van leerlingen (Van Rijt 2012).

In ‘Grammatica 2.0’ stappen we daarom af van de ezelsbruggetjesdidactiek. Als we willen dat leerlingen iets zinvol kunnen zeggen over ons alledaags taalgebruik, dan moeten ze leren om hier kritisch over na te denken. In de moderne grammaticadidactiek wordt er in dit kader ook wel gesproken van *thinking skills* (Coppen 2010; Moseley 2005). In de opdrachten gaan leerlingen daarom niet alleen op zoek naar ‘het juiste antwoord’, maar staat de redenering centraal. In deze workshop laten we u, aan de hand van enkele opdrachten, kennismaken met onze didactiek.

2. Uitgangspunten

Bij het uitwerken van onze grammaticadidactiek zijn we uitgegaan van de volgende principes (zie ook De Bruijn e.a., te verschijnen):

- Grammatica moet voor de leerlingen *betekenisvol* zijn: het moet gaan over de taal die ze om zich heen horen of lezen, en die ze zelf gebruiken. Grammaticale analyse (taalbeschouwing) moet leerlingen inzichten bieden in de betekenis van zinnen en constructies.
- Didactisch hebben we gekozen voor de principes van de *thinking skills-didactiek*, een activerende didactiek voor cognitief leren, waarbij leerlingen eerst in contact moeten worden gebracht met hun taalgevoel, dan zelf met de taal aan de slag gaan, en op die manier tot een dieper begrip komen van hoe taal in elkaar zit.
- Grammaticaonderwijs moet de leerlingen ook vooruithelpen in *het reflectieve denken* over taal. Hiervoor is het nodig dat er (voorzichtig) onzekerheden in de werkvormen worden ingebouwd.
- Uiteindelijk zou onze leerlijn moeten *passen in een traditioneel curriculum*, waarin de ‘gewone’ termen uit de zinsontleding behandeld worden. De leerlijn didactiseert ‘onderwerp’, ‘naamwoordelijk gezegde’, ‘werkwoordelijk gezegde’, ‘persoonsvorm’, ‘lijdend voorwerp’, ‘meewerkend voorwerp’ en ‘voorzetselvoorwerp’, maar bevat daarnaast ook elementen die dienst kunnen doen in de didactisering van andere termen (zoals ‘bijwoordelijke bepaling’ en ‘bijvoeglijke bepaling’).
- De didactiek maakt *geen gebruik van ezelsbruggetjes en vuistregels*, maar probeert de concepten uit de moderne taalkunde in te zetten. In feite is dat wat de leerlingen leren, al gaat het oppervlakkig gezien om dezelfde termen als in het traditionele grammaticaonderwijs.

3. In de praktijk

De conceptversie van ‘Grammatica 2.0’ bestaat uit een bundel (De Bruijn e.a. 2016), waarin in vijf fases ‘de subject-predicaatverbinding’, ‘de semantische rollen’, ‘het lijdend voorwerp’, ‘het meewerkend voorwerp’ en ‘het voorzetselvoorwerp’ worden behandeld aan de hand van 24 activerende opdrachten. Bij iedere opdracht zitten bijbehorende aanwijzingen voor de docent, in een uniform format, zodat ze gemakkelijk te kopiëren zijn voor gebruik in de les.

Wij denken dat de werkvormen het beste werken als ze in de bedoelde volgorde worden toegepast. Sommige werkvormen zijn wel los te gebruiken, maar de kracht van de leerlijn ligt volgens ons in de combinatie. De meeste werkvormen hebben we zelf uitgeprobeerd in de klas. Het niveau van de leerlingen varieerde van vmbo tot gymnasium en van klas 1 tot klas 4.

De reacties van de leerlingen waren overwegend positief. Leerlingen gingen met zichtbaar meer plezier aan de slag en het enthousiasme bleek ook uit de evaluatie. Tijdens één les waren de leerlingen zelfs zo enthousiast dat ze aan het einde van de les niet doorhadden dat de bel al was gegaan. Pas toen een collega kwam vragen of de klas soms met een toets bezig was, keek iedereen verbaasd op. Een toets? Nee, waarom? De les bleek al vijf minuten voorbij.

Belangrijker nog: uit de reacties van leerlingen bleek verder dat ze het gevoel hadden de terminologie beter te begrijpen. Illusterend is een opmerking van een leerling uit 3 gymnasium na de les over het naamwoordelijk gezegde: “Waarom heeft niemand ons dat eerder op deze manier verteld?” Dat bleek niet alleen een gevoel te zijn, maar werd bevestigd door toetsresultaten. Eén van ons nam in de brugklas een SO af die in voorgaande jaren bestemd was voor een tweede klas. Resultaat: de brugklassers scoorden beter dan de tweedeklassers van het jaar ervoor.

4. Besluit

We hebben nu een jaar lang gewerkt aan de ontwikkeling van deze leerlijn. Hij is nog niet af en in het schooljaar 2016-2017 breiden we de didactiek uit met verdiepende opdrachten voor de huidige fases en voegen we nieuwe fases toe. Toch willen we het materiaal dat er nu ligt alvast met onze collega's delen. De bundel met werkvormen kan worden gedownload via de website van de Radboud Universiteit. Indien u de didactiek heeft uitgeprobeerd of gelezen, ontvangen wij graag feedback. Mail gerust suggesties, tips en opmerkingen naar DOT.Nederlands@gmail.com. We zijn ook actief in de Facebookgroep 'Leraar Nederlands', dus berichten daar worden eveneens op prijs gesteld.

Referenties

- Balk-Smit Duyzentkunst, F. (1994). *De woorden en hun zin. Grammatica voor iedereen*. Amsterdam: Nijgh & Van Ditmar.
- Coppen, P.A. (2010). 'Taal is een rommeltje'. In: H. Hulshof & T. Hendrix. *Taalkunde en het schoolvak Nederlands. Special bij Levende Talen Magazine*. Amsterdam: Levende Talen.
- De Bruijn, Th., P.A. Coppen, B. Snel, M. Timmermans, R. Walinski & N. Wassenberg (te verschijnen). *Activerende Didactiek*. Nijmegen: Radboud Docenten Academie. Online raadpleegbaar op: <http://www.ru.nl/docentenacademie/docenten/dot/materiaal-dots/nederlands-activerende-didactiek-grammatica>.

30ste HSN-Conferentie

De Bruijn, Th., P.A. Coppen, B. Snel, M. Timmermans, R. Walinski & N. Wassenberg (te verschijnen). “Grammatica 2.0”. Ingediend voor *Levende Talen Magazine*.

Moseley, D., V. Baumfield, J. Elliott, M. Gregson, S. Higgins, J. Miller & D.P. Newton (2005). *Frameworks for thinking. A Handbook for teaching and learning*. Cambridge: Cambridge University Press.

Van Rijt, J. (2012). “Effecten van semantisch georiënteerd grammaticaonderwijs op het redekundig ontleden van brugklasleerlingen”. In: *Levende Talen Tijdschrift*, 14 (1), p. 28-36.